

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

دانشکده مذاهب

رساله دکتری رشته مذاهب کلامی

بررسی و نقد جایگاه عقل در معرفت دینی از منظر نومعتزلیان

(با تأکید بر نظریه نقد عقل عربی - اسلامی عابد الجابری و محمد ارکون)

استاد راهنما

حجه الاسلام و المسلمین حسن معلمی

استاد مشاور اول

حجه الاسلام و المسلمین دکتر احمد عابدی

استاد مشاور دوم

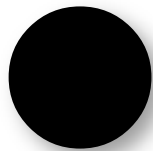
حجه الاسلام و المسلمین دکتر مصطفی سلطانی

نام دانشجو

حامد علی اکبرزاده

ماه و سال دفاع

بهار ۹۵

تقدیم به

شهید بزرگوار مجید قالیباف

قدردانی از

همسر و فرزندم، به خاطر صبر و حلم و چشم پوشی شان

مادرم، به خاطر لطف و عشق و محبت روح افزایش

اساتید عزیزم، حضرت استاد معلمی، حضرت استاد عابدی آرانی، حضرت استاد سلطانی و

حضرت استادفرمانیان، به خاطر همه خوبی هایشان

چکیده

یکی از مهمترین جریان‌های فکری معاصر در حوزه جهان اسلام جریان اعتزال نو است که با سعی دارد با خوانشی عقلانی از دین در جهت رفع عقب ماندگی‌های مسلمین حرکت کند. در این میان محمد عابد الجابری و محمد ارکون که منتسب به این جریان هستند معتقدند مشکل اصلی مسلمانان میراث فکری آنهاست، میراثی که از تولید و پویایی و خلاقیت بازایستاده و توانایی اصلاح وضع موجود را ندارد. این دو با طرح فکری خود تحت عنوان "نقد عقل عربی" و "نقد عقل اسلامی" تلاش کردند تا زمینه را برای قرائتی جدید و عقلانی از اندیشه اسلامی فراهم آورند. البته هم جابری و هم ارکون در این پروژه به شدت متأثر از روش‌های دین پژوهی مدرن و پست مدرن غربی بودند. جابری و ارکون متأثر از روش‌هایی چون ساختارگرایی، پساساختارگرایی، تاریخی‌نگری نوین، هرمنوتیک و گسست معرفت‌شناختی امیدوار بودند تا بتوانند عقلانیت انتقادی را در فضای اندیشه اسلامی نهادینه سازند اما به نظر می‌رسد که طرح آنها در بسیاری از اهداف خویش ناکام ماند. در این پژوهش تلاش شده است تا ابتدا روش‌های این دو اندیشمند در نقد اندیشه اسلامی شناسایی، بررسی و با محتوای آثارشان تطبیق داده شود و در مرحله بعد با روش توصیفی تحلیلی ابتدا آراء آنها مطرح و بعد مورد بررسی و نقد قرار گیرد. سوال اصلی در این پژوهش ناظر به چگونگی نقد میراث فکری اسلامی توسط جابری و ارکون و بررسی میزان توانایی این پروژه در نیل به اهداف خویش است. البته پیش فرض ما این بود که روش‌های نومعتزلیان و به ویژه این دو شخصیت متناسب با اندیشه اسلامی نیست و حتی این رویکردها متناسب با فکر اسلامی بومی سازی نیز نشده اند، به علاوه اینکه با اصلاح رویکردهای سنتی و بدون نیاز به گسست از میراث فکری اسلامی می‌توان قرائت‌هایی را ارائه داد که در حل مشکلات و عقب ماندگی‌های جهان اسلام موثر باشند.

واژگان کلیدی: نومعتزله، عقل عربی، عقل اسلامی، محمد ارکون، عابد الجابری،